

Győzelem

HUSZTI PÉTER

A márciusi szikrázó napsütésben hirtelen ömlelni kezdett a hó. Belepte a virágokat, kandelabereket, koszorúkat, kopaszodó fejünket. Álltunk a tömegben egymás mellett, Klári, Ildikó, Imre és én.

Mensáros Lacit temettük.

A ravatalhoz léptem és elmondtam a búcsúbeszédemet az arcomba vágódó hóesésben. Ahogy visszaléptem, Klári megfogta a kabátom ujját, közelebb húzott magához, és a fülemből sügta:

– Az enyémen is te beszélsz! Megígéred?

A különös kérést – már parancsként – a másnap délelőtti próbán is megismételte. Akkor azzal az idétlenséggel hátrítottam el – bár, ha a fiatalon elvesztett pályatársaimra, barátaimra gondolok, volt némi alapja –, „Klárkám, inkább te beszélsz majd az én temetésemen! De szépen, felkészülve, ne csak úgy összezcapva.”

Valami jó szafos választ vártam, valami olyan új „tolnaykláris” disznóságot, de megdöbbenésemre ő komolyan ezt mondta: – Dehogyan beszélek! Utálok temetéseken beszélni.

Sorsom különös vargabetűi folytán már a negyedik október talán Amerikában. Negyedik éve vezetek workshopokat a knoxville-i egyetem színházi tanszékén, mint vendégtanár. Szerettem fiatal színész barátaimat, akik már néhány éve elvégezték az egyetemet, és játszottak Amerika különböző színházaiban, most azonban újra visszajöttek hallgatónak.

A tavalyi *Shakespeare*-kurzus után ebben az évben magyar drámákon dolgozunk. Ennél számomra nincs izgalmasabb. *Madáchot*, *Molnárt*, *Örkényt*, *Görgeyt*, *Pillinszkyt* tanítani – szívügyeimet, remek angol-amerikai fordításban! A próbák során természetesen a magyar történelemről is beszélgetünk. Igyekszem megértetni, megszerettetni ezt a csak ránk jellemző furcsa humort, fájdalmat, keserűséget, ironiát. Egy kicsit már itthon vagyok Knoxville-ben.

Ma éppen szabadnap van, nemzeti ünnep, Halloween. Titokzatos ünnep ez, legalábbis nekem. Otthon most a halottak napjára készülnek, a temetők körül csúcsgyörgy, tengernyi krizantém, gyertyák, mécsesek, megihitt, szomorú hangulat. Itt meg hetek óta áll a bál, erre a furcsa ünnepre készülnek izgatottan. Óriási a készülődés. A boltok megtelnek félelmetes álarokkal, rémekkel, vérszívó műfogakkal, lemosható művérrel. *Drakulák* tömegével, *Lugosi Béla* gyilkos mosolyú gumilárczával és mindenféle szörnyvel és szörnyellával, amivel ijesztgetni lehet, és némi ajándékot kicsikarni a rémüldöző felnőttekből. Bálok, bulik szerte a városban. Az egyetem egyébként sötét, kövérkés adminisztrációs hölgyei is boszorkánynak öltöznek, hajukat zöldre, kékre, pirosra festik az esti halloweeni partira. Félelmetes zene, mindenütt gyertyák lobognak, belülről kivilágított tökkoponyák hintáznak a drótokon. Evés-ivás,

mulatás. Az esti menü sztárja természetesen a tök. Sütve, főzve, párolva, cukrozva, sózva. Tökleves, töksült, tökpudding, töktorta, és közben hühögés, sikítás, visitás. Mulatva retteg Amerika.

A parti közepén halkán lelépek. Jól esik hazatérni a kényelmes professzori lakásba. A csöndbe egyszer csak behasít a telefon. Pestről Ildikó megtört hangja:

– Meghalt Tolnay Klári!

Hát persze, tudtam, hogy egyszer ez elhangzik. Mint ahogy innen, távolról félve veszem fel a kagylót, ha édesanyám hívom, aki lassan kilencvenéves; de minden alkalommal félek, ha az „otthonnal” beszélek. Mi lehet most ott, az óceánon túl? És mit tudok tenni innen, ha baj van?

Még beszélgettünk sokáig, szomorúan, hallgattunk is, aztán letettük a kagylót. Egyedül maradtam. Kint az utcán áll a bál, a Halloween. Fanyar, furcsa, szarkasztikus, disznósáns bál. Az „öreg” Tolnay Klárhoz való. Élvezem, mondom magamban. De hát nincs többé.

Másnap az egyetem tanári szobájában – meggyötört arcomat látva – amerikai barátaim kérdezik, mi történt. Elmondom. Közülük néhányan látták Klárit színpadon több szerepben is, sőt, be is mutattam őket neki.

– Meghalt a Tolnay Klári? Hogy? Hány éves volt?

– Nyolcvannégy – mondom. – Három napja még játszott, és éjszaka álmában meghalt.

– Győzelem! – mondta nagyszerű Tom barátom, és öklével a levegőbe ütött. – Győzelem! Megérdemelte! Nagyszerű volt!

Este, amikor hazaérek, ismét csöng a telefon. Ildikó. Imre a vonalban, hogyan tovább? A temetés. Neked kell beszélned! Tudom. Otthon megígértem Klárinak. Ott leszek. Azután kiderül, hogy Klári családjának kérésére előbbre kell hozni a temetés időpontját. Nem érhetek haza. A kurzust be kell fejezni. Ez is Amerika. De Klári tudja ezt. Ő ezt érti.

Még egy hétig tanítok az egyetemen. Az éjszakák itt is csendesek, sokat töprengek a múltról, jelenről, jövőről. Mondják, a távolságnak megszüpítő ereje van. Engem inkább ömviszgalatra készítet. Meg aztán itt van az ígéret, amelyet Mensáros Laci temetésén tet-

tem. Hát akkor legalább itt, magamnak szólnom kell néhány szót. Megígértem Klárinak.

Hol is kezdjem?

Nagyon régen, negyedéves főiskolás voltam, amikor *Pártos Géza* kiválasztott az *Egy hónap falun* fiatal házitánítójának a szerepére. A darab olvasópróbájára személyesen a tanár úr vezetett be. Megállt velem az ajtóban. A hatalmas asztal körül már ott ültek, cigarettáztak, duruzsoltak vagy keresztretjvényt fejtettek a Madách Színház „nagygyúí”. Tolnay Klári, Mensáros László, *Domján Edit*, *Avar István*, *Horváth Jenő*, *Ilosvay Kati*, *Szénási Ernő*, *Soltész Anni* és még néhányan.

Pártos tanár úr csendet kért, drámai szünetet tartott, majd römületekre valami ilyesmit mondott:

– Bemutatok nektek egy nagyszerű főiskolást, ő a jövő nagy reménysége.

Eddig nem nagyon figyeltek a picit emberre, most azonban csend lett. Vészjósló csend. A nagyok lassan felnéztek, volt, aki föltette a pápaszemét, némán végigmértek. Szinte éreztem, ahogy a röntgenszemek átvilágítanak, s ezzel együtt szép lassan süllyedni kezdett alattam a tanácsterem padlója. A tanár úr pedig, mint aki jól végezte dolgát, és mindent megett a jó próbahangulatért, maga mellé ültetett, és elkezdődött a próba. Én alig hallottam valamit a daraból, végig az járt a fejemben, hogy ezen a délelőttön, még mielőtt elkezdődött volna, már véget is ért a színészi pályám.

De mégsem így történt. Sőt, a gyilkos szemekkel vizslató „nagygyúí-

kal" az évek, évtizedek alatt igazi barátságba kerültem. Klárilal is, mindjárt a kezdet kezdetén, naponta összehoztak a próbák, előadások, szerepek, forgatóások. A *Turgenyev*-darabban még egy elkésett szerelem izobb fel köztünk, a szépséges földbirtokosnő menekülő, kapkodó, hamvába hial szerelme a birtokra került fiatal házitanító iránt, aki persze ebből szinte semmit nem vett észre. Azután az elkövetkező évadokban az anyám lett. Hosszú éveken át szinte minden darabban.

Gyűlölte! Gyűlölte, hogy az anyám. Mintha engem szeretett volna, de nem fogadott el fiának.

Nem értemet. Pedig énertem kellett volna.

Ma már megértem.

Hiszen *Trepjov* szerepében elmondtam én Klári-*Arkagyina* gyűlöletének az okát.

...., nem szeret az anyám... állandóan arra emlékeztem, hogy már nem fiatal. Ha nem vagyok mellette, harmínchét éves, de ha ott vagyok, negyvenhárom – ezért gyűlöl..."

Ezek a racionális, kegyetlen mondatok minden este elhangoztak, újabb és újabb sebeket oszta. Klári akkor ötvenhét éves, gyönyörű asszony volt. Abban a *Sirályban* veszedelmesen összegabalyodott a színház és az élet. *Adám Otó* veszélyes előadást rendezett; az életéről szolt, meg az életéről a színházban. Magánéletek mentek tönkre, vagy kerültek váratlanul sírre. *Trepjov* szerelmes lett *Nyinába*, s a lány is – félve – öbelé. *Arkagyina* joggal volt féltékeny *Trigorinra*, aki annyira belehabarodott *Nyinába*, hogy a magánéletét is fölborogatta volna. A viruló színészno-asszonynak pedig, aki szerepekre és sikerekre áhítozott, ott volt a nyakán öregedő író fia, aki minden percben, minden mondatával az évek drámai mulását jelezte. Azután ott volt a nagyszerű *Dorn* doktor, tele viszonzatlan, örjngő rajongással *Trepjov*éit, és a drága *Szorin* bácsi, aki kései szerelmmel lángolt *Nyináért*, és apai szeretettel istápolta *Trepjov*éit; és *Medvedyenko*, aki örült szerelme gyulladt *Másáért*, aki viszonzta ezt a tragikus szerelmet, pedig reménytelenül szeretete *Trepjov*ot. Sűrű, vészterhes előadás volt. A szép *Csehov*, a halk humanista, a költői realista.

Klári ebből az egész fortyogásból és lábából, azt hiszem, csupán a gyűlöle-

tet hordta magában. Mint színészno és mint asszony. Pedig ha volt *Arkagyina* *Csehov*nak, aki gyönyörű volt, sztár volt, aki majdnem mindent elért a pályáján, az Klári volt. Róla írta *Csehov* ezt a drámát. Neki írta *Arkagyina*-t. De Klári akkor nem fogadta el ezt a szerepet. Gyöttrődött, kínlódott minden este.

És tetejébe jöttek a további mamák és öregasszonyok. Vigjátékokban, drámákban, tv-játékokban. És Klári nem adta vissza a szerepeket, végigkúszkötötte a próbákat, az előadásokat, lenyelte a dicséreteket, a hozsánákat. Igen alátozott volt, de boldogtalan. Sértett. Vérg sértve az időtől, az életől, a múltól és a jövőtől. Az „Ifjúság édes madarának" elpártolásától. Vagdalozott, az életet hibáztatta, az írókat, rendezőket, mintha az évek mulását valaki intézné. Keserű lett és kellemtelen, hosszú évekig.

Ravaszakn mosolyú, kedves, rosszszalkodó, bölcs gazfikóvá sokkal később vált. Volt egy régen dédelgetett álma, egy nagy vágya, egy különös darab, a *Maude és Harold*. Bizarr történet, költéanc. Egy kicsit félt is tőle mindenki. Egy nyolcvan éves öregasszony és egy tizenkilenc éves fiú csodálatos barátság, amely néhol veszedelmesen súrolta a szerelme határát. Engem izgatott a történet, és főleg ez az új *Tolnay Klári*, ez a törékeny óriássá nőtt varázsló. Mert az lett. A próbák megint az életről szoltak, s valahogy olyan természetes volt minden. Mintha mindenki egy kicsit a saját szövegét mondaná. *Maude*, ez a tüneményes kis öregasszony Klári hangján beszélt, az ő hangján lázadozott és harcolt. Harcolt az életért, a szabadságért, a szépségért. Akkor talán nem így nevezték, de „zöld" volt, fü-, fa-, virág- és állatvédő. És ami a legfontosabb, embervédő. És a darab szerint tanításával megváltotta a lelkibet, depressziós fiút, megtanította őt örülni, szeretni, sírni és meglátni a csodát. Élni! És mikor elvégezte a küldetését, boldogan meghal, mint egy angyal. A darabot a próbák alatt egyre jobban megszerettük. Klári tökéletes *Maude*-dá vált, s nemcsak mint színész, hanem mint ember is. Hihetetlen volt ez a változás. Már nem érdekelte az idő, a szépség, a messztüntet ifjúság. Koránál tíz évvel idősebb anyókat játszott, s ezt a maszkot nem is vette le

többé magáról. A próbák alatt hangozodott, rosszalokdott, mint a darab rendezője, állandóan rendet kellett tartanom, rászólni, mint egy tanár, intővel fenyegetőzni. Ezt ő borzasztóan élvezte, de nem javult meg. Sőt, a játszóátársakat is magával vitte a rosszaságha, a csínytevésekre. Az egykor megközelíthetetlen, könyörtelesen fegyelmet követelő, szigorú nagyasszony: *Tolnay Klári*.

Akkor, azt hiszem, megfejtettem egy titkot. Ahogy egyedül maradt, s a saját komédiás lársnói, *Gobbi, Dajka, Kiss Manyi, Mezei*, sorra elmentek, mintegy örökségként átvette a szerepeiket, vagy talán inkább lényük lényégét, *Tolnay Klári*, a drámai szende, a primadonna, a hősnő, a tragika, a nagyasszony: fergeteges komika lett. Bohóc-királynő! Kiszabadult a kalodából, megszabadult a költősségektől. Boldog lett. Nem törődött többé semmivel, csak a pillanattal, a játék örömevel. Nem törődött az idő múlásával, a ráncokkal, a frizurával, a toalettelkel, mégis ezerszázalékosan önigma maradt. Bagózott, ahogy még *Gobbi* sem. Bohócokdott, mint *Dajka*, tüneményes, gonosz kis borszorkányként szurkapizskált, mint *Manyika*, és ha dühbe gurult, olyan cifra káromkodást zúdított ránk, hogy ók mindháromn megirigyelték volna. Ettől fogva Klári az élet professzora, a színház varázslója, talán akaratán kívül hivatásos örömhozó lett. Estéről estére bebizonyította a lehetetlent, hogy igenis, szép tud lenni az öregség, hogy öregen is lehet értelmesen élni. És ha valaki, ő mondhatta ezt, hiszen nekem úgy tűnt, hogy az ötven éves, gyönyörű *Tolnay*, a mindenki hődotatóló övezett, szoborszerűen fenséges nagyasszony sokkal keserűbb és boldogtalanabb volt, mint a hetven-hetvenöt-nyolcvan éves kismadár-*Tolnay*. Még egy újjászületést talált ki magának. *Lefordította Graham Greene: Utazások nénikémme*l című regényének szinpadai változatát. Ezzel a daraball utazgattunk évekig. Ebben a kopaszodó, korosodó, esetlő-botló unokaöccsét játszottam, de már boldogan vállalta, hogy ő a nénikém, aki, bár közeledek a véghez, addig is felforgatja a világot. Közben ő is nyolcvan éves lett; a születésnapján az előadás után óriási ceremónia mellett köszöntöttük, ünnepelte a belvá-

ros, a járókelők, és ahogy kell, kifogtuk a lovakat a kocsijából, és hatalmas tömeg kísérte haza a primadonát. Közben én is ötvenéves lettem, az a kölyök, akinek annak idején anyyra utált az anyja lenni. Amikor *Kerényi Imre* igazgató, aki számon tartja az évfordulókat, a Nénikém... egyik előadása után, az előadás tapsrendjét megszakítva, kis asztalkán betolt egy tortát a színpadra, és remek kis beszédet tartott az elmúlt ötven évről, a közönség tapsa közben Klári megint egyszer megrángatta a kabátom ujját, lehúzott magához, és a fülembe trombitálta:

– Ötven év! Mit vágysz föl erre, te taknyos!

Aztán még találtunk egy remek játékot, egy darabot, amit a Madách Kamara „szokásához” híven, egész nyáron, minden este játszottunk. Hatalmas sikerrel. A május végi, júniusi próbák alatt elképesztő kánikula volt. Bár a színház légkondicionált, mire reggel átvergődtünk a csúcsforgalmon, mindannyian „szétfolytunk”. Klári remekült próbált, mint mindig, most is elsőnek tudta a szöveget, sügött a partnereinek, lökdöste, nyüstötte őket, jogosan. Egyik különösen felasztó kánikulai reggelen láttam, hogy nincs jól. Én is törölköztem, fuldokoltam.

– Klárikám! – mondtam. – Nem hittem, hogy be tudok jönni. Iszonyatos vacakul voltam reggel, most is ömlik rólam a víz.

– Ne rohadj alám! – mondta dühösen. Nem is emlékszem a darab eredeti címére, mi végül *Örömszülők*re kereszteltük. Mindegy is volt a címe. Az igazi címe úgyis Tolnay Klári volt. Egész nyáron játszott, és boldog volt. Csak az augusztusi három hét szabadságtól félt. Mit fogok én csinálni? Unalmamban meghalok! Szeptemberben újra indult a szezon, és mi, az ő kérésére, próbát tartottunk az *Örömszülők*ből, ami ugyan egész nyáron ment, de Klári minden mozdulatban biztos akart lenni. Amikor megérkeztem a színházba, a portán üzenet várt, hogy mielőtt kezdünk, menjek be az öltözőjébe. Klári ragyogva fogadott.

– Na? Ehhez mit szólsz? – nézett rám kacéran.

– Mihez? – kérdeztem.

– Hogyhogy mihez? Te tökkelütött! Még mindig élek!